

Mgr. Jerzy Antoniewicz

Geneza i chronologia pomorskich urn domkowych

The origin and chronology of the Pomeranian huturns

Zagadnienie urn domkowych w kręgu europejskim opracował przed laty Behn¹⁾. Od wydania tej pracy narósł tak materiał zabytkowy i prehistoria europejska poczyniła takie postępy w zakresie uściślenia ram chronologicznych, że wartość tej pracy polega już tylko na ogólnych tezach, które autor w tej książce postawił, choć nie podobna zgodzić się już dziś ze wszystkim. Bardzo ogólne dla nas znaczenie ma też praca R. Virchowa²⁾, który w roku 1883 przeprowadził paralelizację między włoskimi a niemieckimi urnami domkowymi. Łatwo zrozumieć, że mimo błędnych ujęć chronologicznych i braku nowego materiału, który rozjaśnił niejedną hipotezę zbudowaną na bardziej lub mniej trwałych przesłankach, prace te są dla nas doniosłe. Bowiem zasadnicze założenia ideowe zostały. Na wielkiej przestrzeni dziejów, w różnych kręgach kulturowych, urny domkowe są naczyniami, w których przechowuje się popioły zmarłego. Mają przeto urny domkowe przez swój kształt znaczenie sakralne i apotropaiczne (odwracające urok). Urny tego typu występują we Włoszech, w Niemczech, Polsce, Holandii, Danii, Szwecji, Czechosłowacji i Jugosławii, Bułgarii, Grecji i w Egipcie a nawet w Japonii³⁾. Formy tych urn są różnorodne i nie dalecy będziemy od prawdy, jeśli stwierdzimy, że są one w znacznej części modelami domów, w których mieszkał za życia zmarły. Wartość ich przeto jest tym większa, że na podstawie ich kształtów oraz pozostałości, jakie kryje ziemia, odtworzyć możemy w wielu wypadkach faktyczne kształty domostw w poszczególnych kręgach kulturowych, jak to ostatnio uczynił Patroni⁴⁾.

¹⁾ Behn, F.: Hausurnen. Berlin 1924 oraz artykuł p. t. „Hausurne“ w Reall. der Vorgeschichte t. V. str. 221.

²⁾ Virchow, R.: Ueber die Zeitbestimmung der italienischen u. deutschen Hausurnen. Sitz-Ber. d. Akad. d. Wiss. Berlin 1883, t. 2, str. 985 i in.

³⁾ Patrz ciekawe ujęcie nauki włoskiej: Patroni, G.: Architettura preistorica generale ed italiana. Bergamo 1941, str. 55 i inn. gdzie omawia urny domkowe z różnych kręgów kulturowych.

⁴⁾ Patroni. Loc. cit. fig. 47—49 oraz 50, 58 i 60, 64 oraz 65—6 i inne.

Choć w różnych kręgach kulturowych urny domkowe występują i są różnych kształtów, to jednak w okresie nas najbardziej w tej chwili interesującym można wyróżnić dwie zasadnicze grupy. Do pierwszej zaliczyć możemy urny domkowe okrągłe, do drugiej prostokątne. Obie te grupy występują na Pomorzu polskim i zaodrzańskim a ich źródła należy szukać na południu.

Włochy są klasycznym przykładem występowania urn domkowych w grobach pod pokrywą kamienną. Pojawiają się one według chronologii Aberg'a pod koniec epoki brązu i w I okr. żelaza (1100—1000). Najstarszą urną tego typu będzie okaz z Grottaferratta (stanowisko Villa Cavalletti). Jest to urna o formie elipsowatej przykryta stromym dachem z drzwiami zaryglowanymi szpilą. W towarzystwie jej znalazła się fibula z półokrągłym kabłąkiem oraz druga typu wężykowatego. N. Aberg⁵⁾ datuje ten zespół na sam koniec ostatniego okresu brązu czyli na około 1000 przed Chr. Dalszą analogią do tej urny będzie zespół z grobu 32 w Vetulonii (stanowisko Poggio alla Birbe), w skład którego wchodziła urna domkowa oraz sycylijska odmiana fibul typu wężykowatego⁶⁾. Możemy datować ten zespół z dużą ścisłością na lata 1000—850 czyli na II okres żelaza we Włoszech. Z tego samego okresu pochodzi grób 26 tego stanowiska, który oprócz prawie identycznej fibuli zawierał urnę typu Villanova, przykrytą hełmem, analogicznym do naszego hełmu z Krzemiennej na Podolu ale wykonanym z gliny, jako przykrywką. Dwa te groby są tak charakterystyczne dla tego kręgu kulturowego, że nie wymagają komentarzy. Zespoły podobne do wyżej wymienionych rozprzestrzeniają się na całym obszarze Rzym — Góry Albańskie, których dalszymi przykładami mogą być zespół z Castel Gandolfo oraz grób 1 z Vetulonii⁷⁾.

Młodsze natomiast są zespoły z Tarquinii. Do nich należy grób 45 z Selciatello,

⁵⁾ Aberg, N.: Chronologie, I, str. 34.

⁶⁾ Tenże: Loc. cit. str. 42.

⁷⁾ Tenże: str. 46, fig. 130—132.

który zawierał prócz fibuli wężykowej prostokątną urnę domkową z dachem pochwornie spadzistym. Drugą urną tego typu będzie urna z grobu 25 z Poggio dell' Impiccato, gdzie prócz wymienionych typowych darów grobowych znalazła się brzytwa o formie półksiężycowatej. Aberg datuje te zabytki na koniec I okr. żelaza czyli około 850 przed Chr.⁸⁾ Innego zdania są inni autorzy. Mac-Iver⁹⁾ skłonny jest zespoły z Tarquinii zamknąć w granicach lat 850—800, zaś Bryan¹⁰⁾ obniża wiek zespołów tego cmentarzyska jeszcze bardziej, zamykając go w granicach 800—750, ustanawiając tym samym dolną granicę występowania urn domkowych na koniec okresu brązu według chronologii Monteliusa. Co więcej, ten ostatni łączy wyraźnie młodsze cmentarzysko z Vetulonii (młodsza jego część) z Tarquinia, dając im te same ramy chronologiczne. Stanowisko Poggio alla Guardia (grób okrągły) w Vetulonii w zespole swym posiada zabytki dające datować jego dolną granicę na około 750, a więc na okres przedetruski. Tę samą opinię o Vetulonii wyrażają Aberg¹¹⁾ oraz Messerschmidt¹²⁾, który widzi wyraźnie ekspansję tej grupy kulturowej w kierunku północnym. Nie sposób też tu pominąć głosu Sundwalla, który występowanie urn domkowych w Italii zamyka w ramach 850—750, choć nie przeczy ich występowaniu wcześniejszemu¹³⁾. Przeto w myśl podanych autorów występowanie urn domkowych w Italii należy zamknąć w ramach 1000—750, przy czym nie jest możliwym, by mogły one występować po objęciu władzy przez Etrusków na terenie środkowych Włoch.

Ślady idei urn domkowych, które mimo odmiennych poglądów nauki niemieckiej przyszły z Włoch na północ, obserwujemy aż w Skandynawii¹⁴⁾. Tam bowiem poprzez Niemcy środkowe, Jutlandię i Pomorze zaodrzańskie dostały się na północ. Wę-

drówkę tej idei „świętości“ domu opracował ostatnio Sverdrup¹⁵⁾. Te związki ideowe na innym podłożu widział Oelmann¹⁶⁾ Jedno jest jednak pewne. Idee te nie przyszły z północy, jak chce nauka niemiecka, lecz z południa¹⁷⁾. Przemawiają za tym przede wszystkim dane chronologiczne¹⁸⁾. Ktokolwiek uważnie przeczytał pracę v. Brunn¹⁹⁾ wydaną w roku 1939 o cmentarzyskach z urnami domkowymi na terytorium dorzecza środkowej Łaby i Sali, zrozumie, jak skomplikowanie musiał ten autor budować materiał dowodowy, aby prześlizgnąć się przez zagadnienie genyzy urn domkowych na tym obszarze, by móc zbudować swe wnioski według powszechnych kanonów i zasad nauki niemieckiej której mentorem był Kossinna. Cenna ta skądinąd praca o urnach domkowych przypomina metodą wysnuwania wniosków i stawianiem hipotez pracą Petersena o kulturze pomorskiej razem z jej wszystkimi niedociągnięciami natury chronologicznej i rzeczowej, mimo, że została opracowana starannie i z większym obiektywizmem. Wymienia ona na terytorium dorzecza Łaby i Sali 61 urn domkowych, do której to liczby dochodzi jeszcze jedna popielnica znaleziona w okresie wojennym²⁰⁾. Z całości odkrytych urn domkowych około 20 posiada przedmioty metalowe mogące je datować, będące dla nas ważnym wskaźnikiem chronologicznym. Prawdopodobnie zawierało je więcej urn z wcześniejszych odkryć, lecz być może, że były kopane przez niefachowca i zaginęły. Szpile o profilowanej główce w formie trzech lub wię-

¹⁵⁾ Sverdrup, G.: Die Hausurne u. die Heiligkeit des Hauses. Oslo, 1939.

¹⁶⁾ Oelmann, F.: Hausurnen oder Speicherurnen? P. Z. t. XVIII, str. 309 i in. oraz „Forschungen u. Fortschritte“ 1928, str. 213 i inne.

¹⁷⁾ Z uczonych niemieckich za południowym pochodzeniem urn domkowych wypowiedział się Sprockhoff w pracy p.t. Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit, Berlin, 1930, str. 98 oraz Schuchhardt, C.: Vorgeschichte von Deutschland, Berlin 1943, str. 217 i inne.

¹⁸⁾ Nie do przyjęcia jest tendencyjna praca Agdego, H.: Zur Frage der Herkunft der Hausurnen. Manus 29, str. 336 i in. gdzie stara się postawić hipotezę o kierunku północ—południe, co ze względów chronologicznych jest niemożliwe.

¹⁹⁾ v. Brunn, W. A.: Die Kultur der Hausurnen-gräberfelder in Mitteldeutschland zur frühen Eisenzeit. Hala 1939. Tenze: Zur Südausbreitung der Germanen in der ältesten Eisenzeit. „Forschungen u. Fortschritte“ 1940, str. 141—143, oraz tenże: Die Frühgermanen zu Beginn der Eisenzeit in Mitteldeutschland. „Mitteldeutsche Volkheit“ 7, 1940, str. 7-13 z 5 ryc.

²⁰⁾ Brunn, W. A.: Neuer Hausurnenfund von Hohen-Saalkreis. N. f. d. Vorzeit, t. XVIII (1942), str. 15 i inne.

⁸⁾ Tenze str. 51.

⁹⁾ Randall — Mac-Iver, I.: Villanovans and early Etruscans. Oxford 1921 (praca znana mi tylko z recenzji).

¹⁰⁾ Bryan, R.: Italic huts urns and hut urn cemeteries. Rzym (American Acad. 1925, str. 6).

¹¹⁾ Aberg, N.: Loc. cit. str. 73.

¹²⁾ Messerschmidt, F.: Bronzezeit u. frühe Eisenzeit in Italien. Berlin, 1935, str. 35.

¹³⁾ Sundwall, R.: Die italischen Hüttenurnen. Abo (Acta Academiae Aboensis. Humaniora IV) 1925, str. 52 i inne.

¹⁴⁾ Richthofen, B.: Dr. v. Brunn's Arbeit über die mitteldeutschen „Hausurnenkultur“ in ihrem Wert für die Bestätigung des Germanentums der ostdeutsch — polnischen Gesichtsurnenkultur, „Altpreussen“ 4, 1939, str. 68—69.

cej pierścieni posiadały urny domkowe z Schwanebeck I oraz Wulfen II i V. Szpile z główką miseczkową posiadały urny z Dessau-Kienheide oraz Wulfen III, szpile z „łabędzią szyjką“ i główką miseczkową urny z Eilsdorf I i Wiedershausen. Urna z Heym II zawierała szpile o tarczokowatej główce z pierścieniem, a ułamki szpil żelaznych urny z Aschersleben i Cochstedt II. Brzytwa sierpowata znalazła się w urnie z Wulfen V, brzytwy trapezowate zaś w urnach z Wulfen VIII i Cochstedt II. Żelazne nożyki były w urnach z Frese II oraz Schwanebeck I. Prócz tego znaleziono niebieskie paciorki szklane w urnach domkowych z Aschersleben, Frese IV, Eilsdorf II oraz Schwanebeck IV. Blaszane naramienniki z guzami na końcach znalazły się w urnach z Zörbig oraz Grossrotmersleben.

Jak z tego widać, zespół znalezionych przedmiotów metalowych b. wyraźnie zakreśla granice trwania urn domkowych w górnym dorzeczu Łaby i Sali. Ich występowanie zgodnie z datowaniem v. Brunna można zamknąć w granicach III i IV okresu halsztackiego, przy czym główne natężenie występowania urn domkowych, jak można sądzić z zespołu darów metalowych przy nich znajdowanych, przypada na Hallstatt C. Reineckiego. Jeśli się przeto uprzytomni, że podobne zjawiska w Tarquinii dają się zamknąć przy największym obiektywiźmie w granicach od 850—800 przed Chr. czyli na początek Hallstattu C. Reineckiego, związek między tymi dwoma grupami kulturowymi jest widoczny. Vetulonia, młodsza od Tarquinii, datowana przez Abergą i Bryana mniej więcej w granicach lat 850—750, odpowiada młodszemu urnom domkowym w kręgu Łaby i Sali. Pojawienie się urn prostokątnych wywodzi się z Tarquinii, natomiast wcześniejsze egzemplarze są śladami wpływów trwających gdzieś od początku V okresu brązu na kulturę urn domkowych w Niemczech środkowych (Łaba—Sala), których namacalnym śladem jest najstarsza z tego kręgu urna z Tochheim w pow. Jerichow I, posiadająca wyraźny ornament z epoki brązu²¹⁾.

Urn domkowe występujące na północ od dorzecza Łaby i Sali nie dają możliwości ścisłego datowania. Chodzi tutaj o urnę z m. Luggendorf, pow. Ostprignitz²²⁾. Nie lepiej wygląda sprawa dokładnych da-

towań urn domkowych występujących w pow. Westprignitz, gdzie odkryto cztery urny domkowe, z których dwie się tylko zachowały. Jedna z nich (nie zachowana) z m. Seddin zawierała prawdopodobnie dary, które ją datowały na II okres halsztacki Reineckiego względnie na koniec V okresu brązu według Monteliusa²³⁾. Jedyna dotychczas znana urna z Meklemburgii z m. Kiekindemark nie mieściła żadnych dodatków²⁴⁾. Na terenie Szlezwiку — Holsztynu sprawa nie przedstawia się lepiej. Jedyna tylko na tym terenie występująca urna z Seedorf w pow. Rendsburg zawierała kółko (pierścień) nietypowego charakteru. Dało to możliwość Schwantesowi do snucia fantastycznych hipotez chronologicznych²⁵⁾, nie mających żadnych powiązań rzeczowych i chronologicznych z egzemplarzami urn domkowych występujących na terenie Danii opracowanych przez Broholm²⁶⁾. Datuje je Broholm w większości wypadków na koniec III i początek IV okresu halsztackiego, choć — być może — niektóre zabytki są wcześniejsze²⁷⁾.

W pracach uczonych niemieckich starano się sugestywnie wykazać, że urny domkowe z Szwecji są starsze od środkowoniemieckich. Jakkolwiek Broholm a później Broendsted²⁸⁾ dostatecznie dowiedli późności egzemplarzy duńskich, to jednak nauka niemiecka zapatrzona w północ uważała urny domkowe gotlandzkie za starsze od urn domkowych z dorzecza Łaby i Sali. Nie wdając się w szczegóły dowodów wysuwanych przez v. Brunna oraz ostatnio przez Eggersa²⁹⁾, musimy zauważyć, że

²¹⁾ Sprockhoff, E.: Zur Handelsgeschichte str. 98 i 129.

²²⁾ Beltz, R.: Die vor — und frühgeschichtl. Altertümer des G. Mecklenburg Schwerin 1910, str. 236.

²³⁾ Schwantes, G.: Die Hausurne von Seedorf u. ihre Zeit. Altonaische Zeitschrift t. 4, Altona 1935 str. 35 i in., który wiąże ją z II okresem Reineckiego spotykając się zresztą z ogólnym sprzeciwem swych zwolenników. Dla przykładu: La Baume: Die Anfangsstufe der Gesichtsurnenkultur, „Prussia“ t. 32, część II, str. 230.

²⁴⁾ Broholm, H.: Studier over den yngre Bronzalden, Aarboeger.. 1933, str. 187 i inne.

²⁵⁾ N. p. urny domkowe z Reld i Guller zawierały wyraźne zabytki datujące na 8 okres według chronologii S. Müllera.

²⁶⁾ W pracy p. t.: Danmarks Oldtid, t. II — Bronzaldern. Kopenhaga 1939, str. 249 i in. a zwłaszcza str. 251, gdzie Bröndsted łączy urny występujące w kręgu bałtyckim w jedną całość oraz datuje egzemplarze gotlandzkie w granicach 500—400 przed Chr. W świetle jego wywodów grupa pomorska urn domkowych występujących prawie równocześnie z t. zw. fazą wielkowiejską, jest starsza od analogicznych zabytków występujących dalej na północy.

²⁷⁾ Eggers, H. J.: Hausurnen in Pommern (Mitteil. aus d. Vorgesch. Seminar d. Universität Greifswald. Gryfia 1940, str. 117 i inne).

²¹⁾ Behn, F.: Loc. cit. Tabl. 3 c.

²²⁾ Matthes, W.: Urgeschichte des Kreises Ostprignitz. Lipsk, 1929, str. 203.

z pośród występujących w Szwecji darów metalowych w urnach domkowych niepoślednie miejsce zajmują brzytwy ze zwinie-
niętym spiralnie uchwytem, jak nam podaje w publikowanym materiale Hansen³⁰⁾ Ich rozprzestrzenienie w kręgu nordy-
cznym jest ogromne i jest świetnym wskaź-
nikiem chronologicznym. Dla przykładu
należy tu przytoczyć tylko piękny zespół
z Gockels w pow. Rendsburg w Szlezwiku-
Holsztynie, gdzie obok brzytwy z spiral-
nym uchwytem znaleziono szczypczyki do
włosów z ornamentem guzowym mające
w zakresie ornamentacji analogie na Po-
morzu (z Chmieleńca w pow. łęborskim
oraz Swochowa w tymże powiecie) oraz
dwie szpile z czego jedna była maków-
kowata. Hoffmann, jak wiadomo, w Szle-
zwiku-Holsztynie wiąże te szpile z V okre-
sem brązu, dodając znamienne oświadcze-
nie: „dass diese nordische Zeitstufe der süd-
deutschen der grossen Depotfunde in der
ausgehenden Urnenfelderzeit parallel ge-
hen würde“³¹⁾. Pisząc te słowa Hoffmann
miał na myśli piękny zespół ze skarbu w
Homburg, który wyznacza doskonale chro-
nologię północną w nawiązaniu do form
południowych. Skarb powyższy składa się
z następujących przedmiotów: siekierki ze
skrzydełkami, siekierki z tulejką, brzytwy
prawie kolistej o obustronnym ostrzu, szpili
makówkowatej oraz naramiennika po-
przecznie żłobkowanego. O ile siekierkę ze
skrzydełkami możemy zaliczyć z powodze-
niem do IV okresu brązu, siekierkę z tu-
lejką do V okr. w najlepszym razie, to
brzytwa datuje się na okres IV bezapelacy-
jnie. Natomiast na V okres należy zali-
czyć miniaturową szpilę makówkowatą
oraz na późny V okres brązu naramiennik
poprzecznie żłobkowany, który jest nie-
wątpliwie prekursorem form halszackich.
Z powyższych względów skarb z Homburg
należy datować na drugą połowę V okresu
brązu według chronologii Aberga. Ukaza-
nia się przeto miniaturowych szpil maków-
kowatych w środowisku zespołów Szle-
zwiku-Holsztynu nie można przyjąć wcześ-
niej jak w ramach 850—650 przed Chr..
Jeśli się zaś weźmie pod uwagę, że razem
z brzytwą ze spiralnie zakończonym u-
chwytem w zespole z Gockels występuje
szpila makówkowata tej samej formy co
w skarbie z Homburga, mająca liczne ana-
logie w kręgu południowo-nadbałtyckim,

to nie dalecy będziemy od prawdy, gdy
szpile makówkowate i brzytwy o spiralnie
zakończonym uchwycie synchronizować
będziemy z analogicznymi innymi nordy-
cznymi formami długotrwałymi występują-
cymi na Pomorzu, jak np. napierśniki³²⁾,
które tam się znalazły z zabytkami młod-
szego okresu halszackiego Aberga w for-
mie rysunków na urnach twarzowych lub
in natura. Są to więc formy długotrwałe,
których datowanie z dużą słuszością
można zamknąć w dolnej granicy około
650 przed Chr., czyli na koniec V okresu
brązu według chronologii Aberga. Na tle
tych rozważań za tendencyjny uważać na-
leży pogląd Eggersa, który urny domkowe
gotlandzkie datuje na IV okres brązu we-
dług chronologii Monteliusa³³⁾. Pokazanie
się urn domkowych gotlandzkich w czasie
trwania V okresu brązu (850—650 przed
Chr.) nie wyklucza ich południowego
pochodzenia w formie wędrówki idei sa-
kralnych, tym bardziej że mają one po-
most w postaci urn domkowych na obsza-
rach ąa północ od dorzecza Łaby i Sali
a zwłaszcza w Meklemburgii, Szlezwiku-
Holsztynie i na Pomorzu.

Na obszarze pomorskim można z dużą
ściślością za Eggersem wyróżnić dwie gru-
py urn domkowych: grupę zachodnią oraz
wschodnią. Do pierwszej należeć będą urny
domkowe z Pomorza zaodrzańskiego
z następujących miejscowości: z Wuster-
hausen w pow. gryfijskim oraz z Sophien-
hof w pow. Demmin. W urnie z Wuster-
hausen znaleziono brzytwę z spiralnym
uchwytem analogicznym do brzyte-
w występujących na terenie Szwecji, o których
pisaliśmy powyżej. Urna z Sophienhof zo-
stała odkryta w r. 1939 bez dodatków me-
talowych i znaleziona została w stanie
szczątkowym. Trzecią urną domkową z te-
go terenu będzie okaz z nieznanej miejsco-
wości odkryty w magazynach zbiorów uni-
wersyteckich w Gryfii przez Eggersa w sta-
nie szczątkowym pochodzący ze starych
wykopalisk. Wszystkie trzy egzemplarze
mają kształt okrągły i nawiązują do po-
dobnych form na południu.

Zgola inną formę tworzą urny dom-
kowe z Pomorza polskiego. Odkryto ich

³⁰⁾ Hansen, H.: Gotlands Bronzealder. Stockholm 1927, str. 153 oraz tabl. 35—37.

³¹⁾ Hoffman, H.: Die Gräber der jüngeren Bronzezeit in Holstein. Neumünster 1938, str. 5.

³²⁾ N. p. Szenweza, p. malborski. Kostrzewski J.: Datowana urna twarzowa z Rzadkowa w pow. chodzieskim, Z. O. W. XI str. 53 i inne.

³³⁾ Eggers: Loc. cit. str. 124. Powyższy pogląd zresztą nie zgadza się z poglądem v. Brunn, datującego urny domkowe na V okres brązu, na którego Eggers się powołuje (v. Brunn: str. 86).

dotychczas 9 sztuk. Do nich należą dwie urny z Obliwic w pow. lęborskim, 2 urny z Wódki w tymże powiecie, po jednej z Puzic, Osieka, Bychowa z tego samego powiatu, z Góry Fryderyki w pow. miastkowskim oraz z Bytowa w pow. bytowskim. Nie wszystkie urny zachowały się w całości. Niektóre są tylko fragmentami. Tym niemniej wszystkie stały na nóżkach i były kształtu prostokątnego. W zakresie chronologii nie sprawiają one nam żadnych trudności. Dwie urny domkowe z Obliwic w pow. lęborskim zawierały szpile profilowane pierścieniowato. Na terenie kultury urn domkowych w dorzeczu Łaby i Sali szpile tego typu znaleziono razem z urnami domkowymi w następujących miejscowościach: Heym I, Schwanebeck I, Wulfen II, Dessau-Köthen oraz Wulfen V. Współczesność tych dwu zjawisk jest przede wszystkim widoczna. Ze względu jednak na to, że szpile tego typu ukazały się np. w Czechach dopiero w drugim okresie kultury śląsko-platenickiej, której górna granica zamyka się według Filipa³⁴⁾ w latach 800—

750, jesteśmy skłonni jako górną granicę występowania urn domkowych na Pomorzu uznać rok 750 przed Chr., zważywszy odległość jaką musiały przebyć szpile wspomniane, by z Śląska i Czech przez Wielkopolską i ziemię Lubuską dostać się na Pomorze. Jako dolną granicę musimy uznać rok 650 czyli górną granicę st. okr. halszt. Aberg mimo, że istnieje wiele wskazówek na to, że szpile te przetrwały w głąb okresu halsztackiego. Z początkiem st. okr. halszt. Aberg wykształca się na rodzimym tle łużyckim kultura pomorska jako zjawisko skryzalizowane przy wpływach form południowych oraz nordycznych jako elementu długotrwałego. Jej formą przejściową (fazową) jest tzw. grupa wielkowiejska w k. pomorskiej, która wykrystalizowuje się z kultury łużyckiej w latach 700—600 przed Chr. mając obok siebie jako widomy wpływ południa pomorską grupę urn domkowych³⁵⁾. Urny dom-

³⁴⁾ Filip: J.: Popelnicova pole a počatky želazne doby v Czechach. Praha 1936, str. 152.

Okres	Reinecke 1911	Aberg 1917	Italia 1935	Terytorium Łaba-Sala 1939	Powiat West prignitz 1930	Szlezwik – Holsztyn 1938	Pomorze	Dania 1939					
950		IV okres brązu 1000—850	Urny domowe										
900													
850													
800		V okres brązu 850—650	750 Vetulonia	Urny domowe 850—650	Urna domkowa z m. Seddin 850—650	Urna domkowa z m. Seedort 750—600	Urny domkowe 750—650	700					
750	Hallstatt C. III 850—650												
700													
650		Starszy halsztacki 650—500		do ok. 500			Kultura pomorska 650—400 w tem Faza wielkowiejska 700—600	600					
600	Hallstatt D. IV 650—500												
550													
500		Młodszy halsztacki 500—400					Urny domkowe 500—400						
450	Lateński A. I 500—400												
400													

kowe są przeto ideą sakralną, która dotarła na Pomorze z południa w okresie wielkiego nateżenia wpływów skandynawskich, które docierają drogą handlową a których świadectwem długotrwałym są

³⁵⁾ Materiał dowodowy za takim datowaniem przedstawiłem w niedrukowanej pracy p. t. „Wpływy południa na k. pomorską” napisaną w latach 1944—45. Datowania te łączą się z analogicznymi fazowymi zjawiskami jakimi są grupa Fjellerup dla Danji i Skandynawii, Beldorf dla Szlezwiku—Holsztynu oraz Beierstedt i Wessenstedt dla Niemiec północno-zachodnich.

skarby z zabytkami V okresu brązu. Idea urn domkowych to świadectwo przejmowania wartości południa przez ludność pomorską na przełomie epoki brązu i żelaza. Forma sakralnej tej idei musiała w pełnym okresie halsztackim ustąpić na korzyść urn twarzowych, których datowanie z dużą słuszością należy zamknąć w granicach 500—400 przed Chr., przy czym proces ich kształtowania rozpoczął się już grubo wcześniej.